

Prof. dr hab. Axel Holvoet
Uniwersytet Wileński
Instytut Języków i Kultur
Obszaru Bałtyckiego
Universiteto 5
LT-01131 Wilno

RECENZJA

publikacji habilitacyjnej i dorobku naukowego dr Justyny Barbary Walkowiak

Przedstawiony do recenzji dorobek naukowy dr Justyna Barbary Walkowiek oprócz reprezentowanej w książce habilitacyjnej onomastyki obejmuje kilka innych dziedzin badań związanych z językiem, przede wszystkim socjolingwistykę, ale również zagadnienia badawcze zaliczane przez habilitantkę do dziedziny krytycznej analizy dyskursu (*critical discourse analysis*), mianowicie w tej jej części, która jest związana z funkcjonowaniem społecznym języka, tożsamością językową i narodową itp. Już samo podane tu krótkie streszczenie wskazuje, że jest to dorobek wielostronny, łączący elementy tradycyjnych badań filologicznych z nowszymi kierunkami badawczymi.

Przedstawiona w przewodzie habilitacyjnym książka pt. „Litewskie nazwiska Polaków” jest słownikowym opracowaniem używanych w Polsce nazwisk o dobrze udokumentowanej lub też domniemanej proveniencji litewskiej, co obejmuje nie tylko nazwiska umotywowane litewskimi (lub bałtyckimi) imionami własnymi, nazwami miejscowymi lub apelatywami, ale również nazwiska o niejasnej motywacji, których właściwości fonetyczne, derywacyjne lub inne świadczą o pochodzeniu lub pośrednictwie litewskim (albo szerzej bałtyckim). Materiał zawarty w 400-stronicowej książce jest imponujący i świadczy o trwającym wiele stuleci wzajemnym oddziaływaniu i przenikaniu się grup etnicznych i języków w wielonarodowym i wielokulturowym państwie polsko-litewskim. Ze względu na historycznie uwarunkowany szczególny charakter stosunków polsko-litewskich ukazanie się takiej pracy należy witać z radością. Sposób, w jaki podjęte w książce zadanie zostało wykonane, jest moim zdaniem satysfakcjonujący w granicach celów, jakie postawiła sobie autorka. Oczywiście każdy czytelnik weźmie książkę do ręki z nieco innymi oczekiwaniami, i nie może ona w równej mierze zadowalać wszystkich. W założeniu słownik ma być dostępny szerokiemu kręgowi odbiorców i dawać wszystkim tym, którzy z różnych względów interesują się źródłami litewskimi używanych w Polsce nazwisk lub wspólnym dziedzictwem polsko-litewskim, możliwie dokładny obraz udziału języka litewskiego (i języków bałtyckich) w polskiej antroponimice.

We wstępie (str. 13) autorka przywołuje studium Wojciecha Smoczyńskiego z roku 1982, podające typologię polskich nazwisk pochodzenia litewskiego i wzywające do dalszej, pogłębionej pracy badawczej w tym zakresie. Artykuł ten stanowił, jak zaznacza autorka, impuls do opracowania omawianej tu książki. Zadanie, jakie autorka sobie postawiła, polegało na rozpoznaniu elementów litewskich w polskiej antroponimice i na wskazaniu prawdopodobnej ich motywacji. Autorka świadomie zrezygnowała z pogłębionej analizy

mechanizmów transpozycji fonetycznej, budowy słowotwórczej i podobnych zagadnień, w poszczególnych hasłach znajdziemy też stosunkowo niewiele uwag na wskazane tematy. Czytelnicy interesujący się onomastyką głównie w kontekście badań diachronicznych, a zwłaszcza etymologicznych, zapewne odczuwają brak tego typu analizy, ale trzeba mieć na uwadze, że w badaniach habilitantki onomastyka zajmuje nieco inne miejsce, i funkcjonuje w innym kontekście, niż to miało miejsce w wypadku tradycyjnych badań nazewniczych, których korzenie sięgają XIX w.; będzie o tym mowa poniżej. Poza tym omawiana tu praca stanowi dobry punkt wyjścia do dalszych badań różnego typu, zarówno czysto onomastycznych (dotyczących np. motywacji nazwisk), jak też dotyczących mechanizmów adaptacji fonetycznej nazwisk w kontaktach językowych itp.

Podana w książce analiza materiału o niewątpliwych korzeniach litewskich budzi zaufanie, zwłaszcza jeżeli chodzi o nawiska motywowane imionami własnymi. Do słownika włączono w większości takie nazwiska, których pochodzenie litewskie ze względu na cechy fonetyczne, fonotaktyczne lub słowotwórcze nie budzi poważnych wątpliwości, nawet jeżeli etymologia jest nieprzejrzysta. Nieraz jednak spotykamy też nazwiska o niejasnym pochodzeniu, włączone do słownika na podstawie powierzchownego nieraz podobieństwa do wyrazów litewskich, np. *Tamsen*, *Tamski* – tu powiązanie litewskie opiera się na domyśle, i takich form może nie warto było do słownika włączać. Dyskusyjne jest też włączenie nazwisk niemieckich o domniemanych, ale najczęściej dość wątpliwych korzeniach pruskich, takich jak *Wernicke*, *Reinicke* – nawet jeżeli mają one ostatecznie etymologię staropruską, to powiązania bałtyckie są tu zbyt odległe i lepiej takie nazwiska poklasyfikować po prostu jako niemieckie. Ostatecznie w tytule jest mowa o nazwiskach litewskich, co obejmuje też nazwiska strukturalnie litewskie aczkolwiek oparte na pierwiastkach słowiańskich itp.

Słownik przedstawia się jako etymologiczno-frekwencyjny. Dane co do częstotliwości i dystrybucji geograficznej nazwisk są cenne i będą pomocne badaczom w rozpoznawaniu litewskiego lub nielitewskiego pochodzenia nazwisk. Etymologizowanie nazwisk nie opartych w sposób przejrzysty na składnikach nazewniczych (jak w wypadku nazwisk pochodzenia patronimicznego) jest trudne i zapewne łatwo tu jest o krytykę. Autorka często ogranicza się do wyliczenia leksemów litewskich mogących na podstawie podobieństwa wchodzić w rachubę jako bazy motywacyjne, i w istocie chodzi tu często tylko o sugestie dla dalszych badań. Nie są jednak w ogóle brane pod uwagę aspekty słowotwórcze, co stanowi istotny minus. Etymologizowanie polega w znacznej mierze na uprawianiu słowotwórstwa historycznego, bo obejmuje choćby próbną rekonstrukcję drogi od postulowanego pierwiastka do zaświadczonej formy. Uderzający jest w związku z tym brak w bibliografii choćby drugiego tomu gramatyki litewskiej Otrębskiego („Gramatyka języka litewskiego”, t. ii, „Nauka o budowie wyrazów”, Warszawa, 1965). Ostatecznie użytkownika niefilologa też może zaintrygować pytanie, co oznaczają częste w nazwiskach pochodzenia litewskiego zakończenia *-uk*, *-ojć* itp.

Poza omówioną powyżej publikacją habilitacyjną dr Walkowiak po uzyskaniu stopnia doktorskiego wydała monografię opartą na rozprawie doktorskiej oraz 27 artykułów (z czego 3 ukazały się już po złożeniu wniosku habilitacyjnego) w czasopismach naukowych oraz

zbiorach artykułów i materiałów pokonferencyjnych. Większość (16) jest napisana w języku angielskim i ukazała się w publikacjach o charakterze międzynarodowym, najczęściej poza granicami Polski.

Tematykę artykułów dołączonych do wniosku habilitacyjnego można z grubsza podzielić na trzy zakresy tematyczne. Pierwszą grupę można zaliczyć do zakresu onomastyki właściwej: omawiane zagadnienia antroponimiczne rozpatrywaną są w kontekście socjolingwistycznym, ale szczegółowa analiza materiału antroponimicznego zajmuje duże miejsce. Drugą grupę można scharakteryzować jako socjolingwistyczną w tym sensie, że założenia, metody i cele analizy socjolingwistycznej stosowane są do dziedziny antroponimiki, konkretne zjawiska antroponimiczne zaś są omawiane jako ilustracje ogólniejszych tendencji, a szczegółowa analiza materiału schodzi na plan drugi. Trzecią grupę sama habilitantka zalicza do dziedziny krytycznej analizy dyskursu (*critical discourse analysis*): ważniejszy od samej antroponimiki lub urbanonimiki jest tu dyskurs polityczny, społeczny, etniczny itp. odzwierciedlający się w tendencjach nazewniczych.

Obiektem źródłowych badań onomastycznych habilitantki jest nazewnictwo polskie i litewskie, zwłaszcza antroponimika i w mniejszym stopniu urbanonimika. Są to chyba dwa społecznie najwrażliwsze obszary nazewnictwa – pierwszy w kontekście społecznym (nazwiska i sytuacja społeczna kobiet) i narodowym (nazwiska jako odzwierciedlenie charakteru etnicznego państwa lub regionu), drugi przede wszystkim w kontekście politycznym. Artykuły w tej grupie, choć oparte w dalszym ciągu na badaniach źródłowych, odzwierciedlają nowy kontekst naukowy onomastyki – dziedziny uprawianej niegdyś przede wszystkim w kontekście badań komparatystycznych i etnogenetycznych i obdarzanej, co za tym idzie, pewną funkcją narodotwórczą. Tu onomastyka staje się narzędziem analizy socjolingwistycznej. Jako przykłady mogą tu służyć pozycje 30 (zagadnienie wyróżnionych przez Bystronia „imion programowych” w dawnym zaborze pruskim) i 28 (polskie nazwiska kobiet w kontekście politycznym i społecznym). Są jednak też studia uwzględniające zmiany w onomastyce jako odzwierciedlenie procesów historycznych, np. poz. 25 o powolnym zaniku nazwisk małolitewskich w antroponimice polskiej.

Pozostałe artykuły w większości łączą elementy analizy socjolingwistycznej i krytycznej analizy dyskursu wokół języka, przynależności etnicznej i tożsamości narodowej – trudno tu o ścisły podział na dwa odrębne kręgi tematyczne. Ważne miejsce zajmuje tematyka językowych aspektów relacji polsko-litewskich. Reprezentowane są oczywiście dobrze znane szerszej publiczności spory wokół zapisu polskich nazwisk na Litwie, np. poz. 14, 31, 32. Artykuł „Tangled language policies” (poz. 21) traktuje o językowych aspektach sytuacji mniejszości polskiej na Litwie i mniejszości litewskiej w Polsce. W kontekście zawodowego dyskursu onomastycznego warto osobno wspomnieć o artykule „O rozbieżnych etymologiach nazwisk polskich i litewskich” (poz. 9), w której autorka podkreśla konieczność uwzględniania wspólnego polsko-litewskiego dziedzictwa historycznego i kulturalnego w interpretacji materiału onomastycznego (tradycyjnie badacze są skłonni do etymologizowania nazewnictwa na gruncie rodzimym). Szersze, nie ograniczone do relacji polsko-litewskich zagadnienia planowania językowego w odniesieniu do antroponimiki są

omawiane w poz. 13 „Personal names in language policy and planning”. Wymienione tu tematy nie wyczerpują wszystkich aspektów socjo-onomastycznych dociekań habilitantki, ale dają wyobrażenie o ich różnorodności tematycznej. Mimo drażliwości społecznej pewnych zagadnień związanych np. z dziedziną relacji polsko-litewskich, autorka traktuje je z należytych naukowym dystansem i wysokim stopniem obiektywizmu, krytycznie analizując motywy, programy i ideologie odzwierciedlające się w dyskusjach o pisowni, wyborze patrona ulicy itp.

Przechodząc do formalnych aspektów oceny stwierdzam, że kryteria ministerialne w odniesieniu do nadania stopnia doktora habilitacyjnego są w większości spełnione. Lista publikacji (za okres po uzyskaniu stopnia doktorskiego) obejmuje trzynaście pozycji w czasopismach figurujących na listach ERIH i ERIH+, trzy wydrukowane w zbiorach artykułów wciągniętych do bazy Web of Science, oraz jeden wydrukowany w czasopiśmie posiadającym Impact Factor. Artykuły opublikowane w czasopismach lub tomach zbiorowych nie należących do wyżej wspomnianych kategorii również w większości są napisane w języku angielskim, i wydane częściowo poza granicami Polski, i są dostępne międzynarodowej społeczności naukowej. O tym, że publikacje te zostały zauważone, świadczą wymienione w autereferacie i uzupełnieniach z dn. 17.04.2019 cytowania, w większości w publikacjach zagranicznych.

We współpracy z innymi naukowcami habilitantka zredagowała (w Polsce) tom poświęcony materiałom pokonferencyjnym oraz wystąpiła jako *guest editor* pokonferencyjnego tomu międzynarodowego czasopisma *Onomastica Uralica*.

O aktywności habilitantki na międzynarodowej arenie naukowej świadczy również jej udział w licznych konferencjach i zjazdach międzynarodowych. Lista jej osiągnięć naukowych obejmuje 25 wystąpień z referatami na konferencjach krajowych i międzynarodowych (5 po złożeniu wniosku habilitacyjnego), w tym 18 na konferencjach międzynarodowych, w większości organizowanych poza granicami Polski. Habilitantka jest aktywna również w polskim środowisku naukowym i w organizacji nauki polskiej, m.in. w postaci udziału w komitetach organizacyjnych konferencji i w gremiach naukowych (np. w Komisji Onomastycznej O/PAN w Poznaniu) oraz funkcji organizacyjnych pełnionych na macierzystej uczelni.

W zakresie dorobku dydaktycznego można wymienić opracowanie dwóch podręczników akademickich i jednego sylabusu do nauki języka angielskiego, a w zakresie działalności popularyzatorskiej – wykłady w ramach festiwalu nauki oraz konferencji popularnonaukowych.

Zdobytą przez habilitantkę pozycję w międzynarodowym środowisku naukowym potwierdzają m. in. zamówienie artykułu o nazwiskach słowiańskich dla *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics* przygotowywanej przez wydawnictwo Brill; zamówienie recenzji (*peer reviews*) dla kilku czasopism międzynarodowych (*Acta Onomastica*, *Onomastica Uralica*); zaproszenie do udziału w dyskusjach panelowych w ramach międzynarodowego zjazdu onomastów (*International Congress of Onomastic Sciences*) w

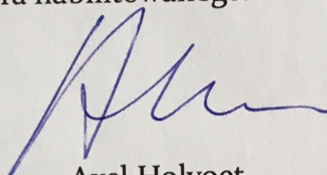

Debrecenie (2017); i członkostwo w Komitecie naukowym międzynarodowej konferencji *Fifth International Conference on Onomastics "Name and Naming"* w Baia Mare, Rumunia (2019).

Dorobek naukowy habilitantki jest tematycznie i metodologicznie urozmaicony, obejmuje bowiem zarówno pracę filologiczną jak i dociekania zainspirowane współczesną socjolingwistyką i krytyczną analizą dyskursu; jest przez to atrakcyjny nie tylko dla wąskiego kręgu specjalistów ale również dla szerszej publiczności. Dorobek ten jest ponadto mocno osadzony w międzynarodowym kontekście, spełnia wymagania jakościowe pod względem ścisłości badawczej i aktualności w ramach współczesnego dyskursu naukowego, i godnie reprezentuje naukę polską na arenie międzynarodowej. Wyznacza on też nowe kierunki dla badań onomastycznych w Polsce.

W związku z powyższym stwierdzam, że dorobek naukowy dr Justyny Barbary Walkowiak i jej osiągnięcie habilitacyjne w moim przekonaniu stanowią wystarczającą podstawę do nadania jej stopnia naukowego doktora habilitowanego.

Wilno, 23 03 2020

Axel Holvoet
profesor Uniwersytetu Wileńskiego